

Robert D. Kaplan, *În umbra Europei. Două războaie reci și trei decenii de călătorie prin România și dincolo de ea*, București, Editura Humanitas, 2016, 352 p.

În contextul situației problematice din Estul Europei, unde Ucraina reprezintă punctul fierbinte care reține atenția analiștilor, volumul *În umbra Europei. Două războaie reci și trei decenii de călătorie prin România și dincolo de ea* pune în discuție istoria României, o țară vecină Ucrainei și apropiată geografic de Rusia, cu un trecut zbuciumat, confruntată constant cu presiuni și ingerințe din partea puterilor vecine. Robert D. Kaplan este un cunoscut analist, cu numeroase publicații despre politică externă sau călătorie, fiind inclus de revista *Foreign Policy* de două ori în „Top 100 Global Thinkers“, iar *The New York Times* l-a nominalizat printre cei mai influenți analiști ai epocii postbelice, alături de Francis Fukuyama, Paul Kennedy și Samuel Huntington.

Reluând tehnica din *Fantomele Balcanilor*⁷, călătoriile de-a lungul României și uneori dincolo de ea, admirarea peisajelor, descrierea orașelor (unde rămășițele comuniste sunt treptat înlăturate, lăsând locul mall-urilor și complexelor rezidențiale) și interviuarea oficialilor guvernamentali, intelectualilor, istoricilor, jurnaliștilor, precum și a foștilor membri de vârf ai nomenclaturii comuniste, îl ajută pe Robert D. Kaplan să aprofundeze anumite aspecte ale istoriei României.

Pentru Robert D. Kaplan România reprezintă un laborator de investigare a evenimentelor istorice și geopolitice, precum Războiul Rece, moștenirea culturală a imperiilor vecine sau provocările cu care se confruntă din partea Rusiei lui Vladimir Putin. Istoria României este o confruntare între elementele date (geografie, limbă, cultură, resurse) și populația care locuiește acest spațiu și ale cărei caracteristici le reprezintă. Poate cineva să facă Istorie sau Istoria prestabilește soarta cuiva? Autorul încearcă să rezolve această problemă.

Volumul debutează cu venirea autorului în România, în anul 1981, când acesta era un tânăr jurnalist independent din Orientul Mijlociu, care parcurgea străzile Bucureștiului pentru a lua interviuri oamenilor. Încercând să surprindă atmosfera din ultimul deceniu comunist, Robert D. Kaplan observă o țară deprimantă și extrem de retrogradă în raport cu celelalte state membre ale Tratatului de la Varșovia:

Ne aflăm la apogeul Războiului Rece, când toate aceste țări erau amalgamate în mass-media occidentală sub eticheta de «state-satelit» ale Uniunii Sovietice. Însă, de îndată ce am ajuns în Varșovia din Berlinul de Est, am observat diferențe semnificative între cele două țări și între regimurile lor. Dacă Germania de Est era o închisoare bine ferecată, Polonia respira o atmosferă mult mai liberală. Iar dacă Ungaria, asemenea Poloniei, era plină de tineri sociabili – de care mi-a fost ușor să mă apropiu –, România învecinată era mult mai săracă și mai inaccesibilă unui turist occidental. Acolo nu m-am împrietenit cu nimeni (pp. 30-31).

⁷ Robert D. Kaplan, *Balkan Ghosts: A Journey Through History*, New York, St. Martin's Press, 1993. Vezi și ediția în limba română, *Fantomele Balcanilor. O călătorie în istorie*, București, Editura Antet, 2008.

Mergând pe linia conceptuală a determinismului geografic din „Răzbuirea geografiei”, Kaplan precizează influența pe care o are poziționarea geografică a României în sistemul politic al perioadei Războiului Rece. Însă apropierea spațială de Uniunea Sovietică este depășită de elementul distinctiv al latinității poporului român în estul Europei, fapt care a contribuit decisiv la izolarea psihologică din anii '80, luând astfel naștere o formă specială de comunism, de inspirație nord-coreeană. În fața unei Europe estice cu aspecte staliniste, autorul opune un Occident incapabil să răstoarne un asemenea regim, nefiind altceva decât un observator vigilent din punct de vedere militar și politic, care continua să pună presiuni asupra Uniunii Sovietice și să spere ca tensiunile interne, consecințe ale nefuncționalității și ilegitimității morale ale regimului comunist, să răstoarne blocul estic din interior.

Reîntâlnirea cu Bucureștiul are loc în 2013, când descoperă un oraș cu totul schimbat față de cel din 1981: cel de acum nu mai are un motiv dominant, este eteroclit și are o față umană. Nemaivând nimic arhetipal, Bucureștiul este văzut drept un oraș care își duce existența de la o zi la alta, de data aceasta rezistând în fața situației de a deveni obiectul unei alte ideologii utopice sau al vreunui plan mareț, așa cum se întâmplase în perioada comunistă.

Analizând influența pe care a avut-o apropierea bizantină asupra spațiului românesc – pe care, din punct de vedere estetic, îl consideră o ultima rămășiță a Bizanțului mai mult decât Grecia, „care este mai degrabă un copil al despotismului otoman” – Kaplan este de părere că imitarea instituțiilor și împrumutarea culturii bizantine au ajutat românii, bulgarii și sârbii să se dezvolte și să evite dispariția în fața puterii otomane. Un alt dar pe care România l-a primit de la Bizanț este, în accepțiunea autorului, tradiția ingenioasă a supraviețuirii ca națiune în mijlocul imenselor forțe geopolitice din regiune. În definitiv, Bizanțul este perceput ca un element central pentru experiența istorică și culturală a României, care i-a oferit poporului român „frumusețe spirituală, bogăție estetică și inspirație geopolitică”.

Cu o atenție sporită, analistul american observă predispoziția intelectualității române din secolele XIX-XX față de dreapta spectrului politic. Interesant este modul în care Robert D. Kaplan se raportează la intelectualii români, în special la trio-ul Emil Cioran-Constantin Noica-Mircea Eliade. Pornind de la lucrarea lui Eliade din 1943 „Românii: O scurtă istorie”, autorul sesizează un model dominant în lucrarea savantului român: felul în care sunt prezentate unele personalități istorice lucrează conștient în direcția viitorului stat național. Intrând în contradicție cu Eliade, care considera că țările române – prin victoriile împotriva Imperiului Otoman – au oferit Occidentului timp să se dezvolte, Kaplan crede că, mai curând, spațiul românesc a fost o notă de subsol în dezvoltarea Occidentului, și nu un element central al său.

În contextul în care propune drept subiect de cercetare influența mișcării legionare în România, Kaplan aduce în discuție personalitatea lui Emil Cioran, pe care – preluând analiza propusă de Marta Petreu – îl caracterizează drept un personaj mult mai subtil și mai interesant decât alți colegi de generație, prin faptul

că se distinge prin prisma neîmpărțășirii antisemitismului „obsedant”. Totodată, din perspectiva autorului, cauzele suferințelor tânărului Emil Cioran nu sunt întruchipate de evrei (pe care îi identifică drept o problemă periferică), ci de înapoierea României, iar depășirea acestei stări de fapt nu se putea face decât prin adoptarea unui regim dictatorial, capabil să o fi transformat într-o țară de primă importanță. Mergând pe linia analitică a Martei Petreu, autorul vede în epoca lui Nicolae Ceaușescu perioada în care Emil Cioran și-ar fi putut vedea împlinită viziunea unei României puternic industrializate, coroborată cu colectivizarea stalinistă și cu o formă de naționalism de nuanță fascistă, care a oferit României prestigiul internațional la care visase atât de mult tânărul intelectual.

De altfel, aproximativ jumătate din carte reprezintă analiza interbelicului românesc, însă este posibil ca mulți dintre iubitorii „Generației '27” să fie agasați de insistența pusă de autor pe acest subiect, alături de tentația dictatorială a unei părți însemnate din intelighenția românească din jurul lui Nae Ionescu.

Evenimentele din Ucraina anului 2014 au atras atenția opiniei publice internaționale, dar și a specialiștilor în geopolitică. Analistul american sesizează modul în care Putin a gestionat criza din Ucraina pentru a obține o influență sporită a Rusiei în regiune. Răsturnarea guvernului pro-rus de la Kiev și destabilizarea noului guvern pro-occidental i-au oferit liderului rus ocazia pentru a smulge bucăți din estul Ucrainei. Mai mult decât atât, Kaplan crede că Putin nu și-a dorit neapărat să invadeze estul Ucrainei, ci mai curând a urmărit crearea unor regiuni autonome (de tipul Transnistriei) cu ajutorul cărora ar putea oricând destabiliza statul ucrainean. Anexarea Crimeii este percepută drept o acțiune menită să mulțumească opinia publică din Rusia după răsturnarea regimului pro-rus de la Kiev.

Luând în calcul aspecte precum poziționarea geografică, importanța resurselor naturale în economia Europei, precum și gradul de implicare a Occidentului în soluționarea crizei ucrainene, analistul american pare tentat să considere crearea unui „intermarium” („între mări”), prin crearea unui cordon de state independente între Marea Baltică și Marea Neagră, drept soluție viabilă împotriva expansiunii rusești.

Robert D. Kaplan descrie experiența pe care a avut-o în urma unei călătorii în Republica Moldova, o țară pe care o definește drept una cu identitate confuză, dominată de pesimism în ceea ce privește relațiile interetnice, stabilitatea instituțiilor, vulnerabilitate economiei, corupția clasei politice sau frecvențele acțiuni subversive ale Rusiei. În fața acestei situații dominată de instabilitate, liderii politici de la București și Chișinău cu care autorul a intrat în contact s-au arătat îngrijorați cu privire la sporirea influenței Rusiei lui Putin în regiunea Mării Negre. Însă Kaplan se ferește să facă recomandări privind situația statelor central-europene și estice, avertizând însă că lipsa de reacție a Occidentului implică costuri umane incalculabile și că există numeroase opțiuni care variază de la o intervenție militară activă și până la a nu face nimic.

Acțiunile subversive ale Rusiei lui Vladimir Putin l-au făcut pe Kaplan să problematizeze situația naționalismului etnic care ar fi putut lua amploare în

România. Cu alte cuvinte, Putin ar fi putut slăbi poziția României prin încurajarea naționalismului maghiar în Transilvania, prin sprijinul acordat regimului șovin și tot mai autoritar al lui Viktor Orbán din Ungaria. În viziunea autorului, există puține premise ca un astfel de demers să aibă succes luând în vedere faptul că relațiile interetnice din România sunt complet lipsite de tensiunea din perioada postceaușistă. Mai mult decât atât, dezvoltarea economică și revoluția din domeniul comunicațiilor au favorizat apariția unei forme incipiente de cosmopolitism. Singurul prilej pentru ca o astfel de acțiune subversivă să reușească izbucnirea unui conflict etnic ar fi ca România să se confrunte cu o criză economică severă și de lungă durată, ceea ce nu a fost cazul până în prezent.

Analiza regimului comunist pare să fie cea mai importantă deoarece autorul continuă să revină asupra diferitelor aspecte privitoare la mutațiile suferite de statul român în epoca postbelică, atât din punct de vedere cultural și politic, cât și social, arhitectonic sau economic. Considerând regimul lui Nicolae Ceaușescu drept unul cu nuanțe fasciste, deoarece a reprezentat o intensificare a comunismului național din epoca lui Gheorghiu-Dej și ca urmare a faptului că avea o orientare ideologică aflată în opoziție cu regimurile comuniste de inspirație sovietică, autorul surprinde o anumită dimensiune psihologică a neîncrederii lui Gheorghiu-Dej și Ceaușescu față de potențialii adversari politici: majoritatea acestora reveniseră din Uniunea Sovietică după cel de-al Doilea Război Mondial (spre deosebire de primii, care se aflau în închisoare în timpul conflagrației mondiale), fiind adesea considerați cosmopoliți și evrei.

Situația românilor în timpul regimului comunist este văzută drept una foarte dificilă, populația fiind nevoită să recurgă la mijloace dintre cele mai drastice pentru a supraviețui: „întocmai ca un escroc care are mai multe șanse să supraviețuiască Holocaustului, românii au supraviețuit erei Ceaușescu corupând întregul sistem”. În această perioadă, supraviețuirea era legată de rețelele alternative, nu de cele oficiale, coruperea întregului sistem fiind singurul procedeu prin care puteai să-ți hrănești familia.

Un element frapant pe care îl sesizează se referă la lipsa unei disidențe la adresa regimului lui Nicolae Ceaușescu, din acest punct de vedere România fiind diferită de Polonia sau Ungaria, unde existau comuniști „liberali” și „reformiști” cu rolul de opoziție neoficială.

În finalul cărții, Kaplan supune analizei perspectivele evoluției României și a Uniunii Europene, pe care le vede interconectate. Uniunea Europeană reprezintă, din punctul de vedere al autorului, cea mai favorabilă opțiune pentru România și statele vecine în raport cu pericolul rusesc care continuă să crească. De asemenea, naționalismul din Europa, care pare să capete amploare pe fundalul crizei refugiaților din Orientul Mijlociu, poate constitui un element cu caracter exploziv și de care liderii statelor europene și ai Uniunii Europene trebuie să țină cont în procesul politic.

Prin această carte, Robert D. Kaplan se dovedește un fin cunoscător al istoriei și culturii românești, nu doar un excelent expert în politică externă. Vizitele

întreprinse în România, multe dintre ele marcate de discuții revelatoare cu personalități precum Neagu Djuvara, Horia-Roman Patapievici, Vladimir Tismăneanu, Paul Philippi, Valentin Naumescu și cu diverși oameni politici îl pun pe autor în contact cu realitățile din România. În același timp, operele lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Mircea Cărtărescu, Herta Müller îl ajută pe Kaplan să înțeleagă mai bine cultura română și mentalitățile românești.

În ciuda unei bibliografii consistente și a unor analize conceptuale pertinente, cartea lui Kaplan ratează șansa de a deveni o lucrare de referință despre istoria României. Nu putem considera că această carte aduce informații revelatoare despre istoria României, analiza situației geopolitice din sud-estul Europei fiind – poate – singurul element nou, lucru care se petrece și pe fondul puținului timp scurs de la evenimentele analizate.

Nefiind o strictă analiză istorică, ne aflăm în fața unei lucrări în care se împletește antropologia istorică și geopolitica, iar stilul jurnalistic și momentele în care pare a fi un jurnal de călătorie o fac cu atât mai ofertantă pentru cititor. Viața cotidiană, surprinsă deseori în scene cu aer cinematografic, pe fundalul cărora sunt plasate fie sordide orașe de provincie uitate de vreme, fie splendorile arhitectonice din Brașov, Iași sau București, reprezintă punți de lansare spre problematici stabilite atent și analizate concis și coerent. Departe de a dori să promoveze România, Kaplan oferă un tur de forță jurnalistic care poate convinge cititorul că această țară, cu locuitorii, trecutul și potențialul său geopolitic merită atenția noastră.

Ionuț Filipescu

***O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii*, Sergiu Musteață (ed.), Chișinău, Editura ARC, 2017, 357 p.**

Volumul apărut la Chișinău în acest an și coordonat de istoricul Sergiu Musteață pornește de la o istorie instituțională a Facultății de Istorie și Geografie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” pentru a încerca o adevărată istorie a unui întreg domeniu academic: studierea istoriei în Republica Moldova.

Este o lucrare colectivă, care publică materialele unei conferințe ce a avut loc în octombrie 2015 la Chișinău. Titlul pus – *O istorie multidimensională a carierelor universitare: instituții, rețele sociale, biografii* – permite o abordare mai largă, astfel că deși cea mai mare parte a temelor abordate sunt legate de evoluția învățământului superior istoric de la Chișinău, există și contribuții din afara perioadei (secolul al XX-lea) și arealului (Galați, Iași).

Volumul debutează cronologic cu un studiu semnat de Diana Ețco și dedicat *Școlii duhovnicești din Chișinău în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (p. 9-26). Deosebit de interesant sub aspectul surselor folosite, materialul descrie situația precară a unuia din primele foruri educative din Moldova de Est. Aceasta arată poziția cu totul periferică a provinciei în Imperiul Rus, unde singura școală de o